

>> *La trampa dels neocatalans.*

La situació actual de la llengua catalana a la Catalunya del Nord

Un trencaclosques sociolingüístic que no té una resposta clara

Quina és la situació actual de la llengua catalana a la Catalunya del Nord? És clar que moltes causes de la situació crítica de la llengua pairal vénen de lluny, però com que ara els fets històrics són ben coneguts de tothom, ens concentrarem aquí en les problemàtiques contemporànies.

La qüestió és plantejada regularment tant per visitants «forasters» com per catalans del sud de l'Albera. Tots esperen una resposta senzilla i clara, acompanyada de dades estadístiques. De fet, la realitat resulta força més complexa i ambigua.

DOMÈNEC BERNARDO > TEXT

MARÇAL MOLAS > FOTOS

Molt sovint hom vol fer comparacions. Però només es pot comparar allò que és comparable. Primer de tot, no es pot comparar de cap manera la situació sociolingüística nord-catalana amb la situació del Principat o –per limitar-se a l'Eurodistricte Transfronterer creat recentment– de la demarcació de Girona. Es tracta de dos estats diferents amb plantejaments politicoadministratius propis, i la «descentralització» a la francesa no té res a veure amb les autonomies sud-pirinenques; les dinàmiques econòmiques i demogràfiques són també molt diferents. L'única comparació factible seria amb altres minories lingüístiques de l'Estat francès, encara que les problemàtiques no siguin exactament les mateixes de l'una a l'altra.

L'altra temptació de comparació és entre dades de diverses enquestes, sobretot entre les del decenni precedent (EULCN, Enquesta sobre els usos lingüístics a la Catalunya del Nord, i EOCC, Enquesta oral complementària de competència en català, 2004) i les dels anys noranta (enquestes Mediapluriel, encomanades pel Consell Regional del Llenguadoc-Rosselló, 1993 i 1997), o eventualment dades encara més antigues. Però la societat local ha canviat tant en l'espai d'uns quants anys que tota comparació és molt discutible: s'ha de tenir en compte que la societat nord-catalana està afectada per una evolució brutal, particularment des d'un punt de vista demogràfic.

Unes quantes dades significatives poden permetre d'entendre aquest procés. La població global ha passat de 281.976

Aquests últims cinc anys, els nouvinguts han representat un total de més de cinquanta mil habitants

habitants l'any 1968 a 437.159 el 2007, i els analistes preveuen que d'aquí a una quinzena d'anys s'arribarà a 550.000 o més; és poc menys de tres vegades el ritme mitjà estatal. El saldo natural és negatiu (-0,1%), i l'increment resulta en un saldo migratori anual positiu que s'apropa a cinc mil persones. Aquests últims cinc anys, els nousvinguts han representat un total de més de cinquanta mil habitants. Contràriament als estereotips, els dos terços dels nousvinguts tenen menys de seixanta anys (els altres són jubilats d'altres regions o països, o nord-catalans que tornen a casa després d'una carrera a fora). El nivell educatiu d'una bona part dels nousvinguts és bastant baix. La taxa d'atur és una de les més altes de l'Estat francès -entre el 13% i el 16%, segons el sistema de càlcul- i una part creixent de la població ha de sobreviure amb els subsidis socials (el 19,1% de la població és considerat estadísticament «pobre»). El sector agrícola, que havia constituït la base de la societat nord-catalana, representa ara només 6.700 persones (amb menys de 3.700 pagesos propietaris o masovers a temps complet, que desapareixen a poc a poc).

L'enquesta sociolingüística de referència, al nostre parer, és l'EOCC del 2004, que inclou una avaluació de l'ús oral i de la competència real dels enquestats (els resultats de la qual poden ser contrastats amb les dades de l'enquesta sobre els usos lingüístics EULCN, que corresponen a representacions i no pas a la realitat observable de l'ús). Aquesta enquesta té també l'interès de posar en evidència la sobrevaloració de les dades relatives al coneixement i a l'ús de totes les enquestes basades sobre variables declaratives. El balanç sobre la base de les quatre competències és el següent:

- Comprensió oral: 45,6% (EOCC) / 65,8% (EULCN)
- Expressió oral: 18,4% (EOCC) / 37,10% (EULCN)
- Per a la comprensió escrita i l'expressió escrita, tenim només les dades EULCN, amb dues explotacions diferents (la primera limitada als nadius i l'altra global): 47,80 % / 31%, i 17,10% / 10,60% .

>> *El Castellet. Perpinyà.*

L'embolic de l'ús

Fa quasi mig segle que el moviment cultural nord-català es focalitza sobre el coneixement de la llengua. A partir de la regressió, per diverses raons, de la transmissió familiar intergeneracional (4% segons l'EULNC, amb una clara ruptura fa aproximadament deu-quinze anys), la família i/o el veïnatge han estat substituïts, gràcies a la pressió de les associacions culturals i cíviques, per l'aparell educatiu, amb tres modalitats: iniciació a la llengua catalana, fileres bilingües i escoles d'immersió, que aquests últims anys han representat respectivament més o menys el 25%, a l'entorn del 5% i menys del 2% de l'alumnat total de primària i maternal.

De fet, es va ignorar una realitat fonamental: el coneixement no implica necessàriament l'ús. L'ús està condicionat per un conjunt de factors complexos en interacció, i el plantejament voluntarista del moviment catalanista no va ser suficient per redinamitzar l'ús del català a gran escala. És clar que es podria fer un catàleg d'unes quantes

>> *Una catalanitat ambigua.*

El coneixement del català a la Catalunya del Nord no n'implica l'ús

>> Portada de la publicació de les dues enquestes del 2004.

pàgines amb una multiplicitat d'iniciatives puntuals –molt lloables– en tots els àmbits, amb un rerefons de senyeres onejant a tot arreu i l'ús de la paraula *català/catalan* a totes les salses. Malauradament es tracta sovint d'una cortina que amaga un monolingüisme institucional generalitzat, com és el cas d'una de les accions més visibles, la retolació bilingüe. Cal urgentment una autèntica política lingüística de promoció de l'ús, més enllà del paper mullat de les cartes per la llengua catalana de l'Ajuntament de Perpinyà (Carta municipal per la llengua catalana, 10 de juny del 2010) i del Conseil Général des Pyrénées-Orientales (*Charte en faveur du catalan*, 10 de desembre del 2007). L'Estat, per la seva banda, en conformitat amb l'última revisió constitucional del 2008 (article 75-1), defensa un plantejament estrictament patrimonial, portat pel Ministeri de Cultura, i es nega a facilitar o promoure sota cap forma l'ús social de les anomenades *lingües régionales*.

S'ha estudiat molt poc de manera global la dinàmica de l'ús del català. En un apropament empíric es pot destacar, entre altres, dos elements estratègics: d'una banda, els mitjans de comunicació de massa, més particularment els audiovisuals –la batalla recent sobre la recepció de les televisions i de les ràdios del Principat i la defensa de l'emissora nord-catalana Ràdio Arrels han fet palesa la importància d'aquest primer repte–, i de l'altra, les relacions transfrontereres, no tant les institucionals –que malauradament s'acaben mantenint més o menys sovint en francès, en castellà o... en anglès– com les individuals. Si els visitants catalanoparlants de tota mena –turistes de sojorn breu, excursionistes, esquiadors de temporada...– fessin a casa nostra un ús voluntarista de la llengua catalana, si s'hi impliqués més tot el personal que ha d'atendre els nord-catalans que es desplacen al sud de la ratlla i que fan esforços a vegades desencertats per parlar català, la dinàmica de l'ús hi guanyaria molt.

Problemàtiques: cinc elements

Un enfocament qualitatiu i dinàmic de la problemàtica sociolingüística nord-catalana permet de posar en evidència cinc elements:

>> El català és present tímidament a la retolació urbana de Perpinyà.

1. Una manca d'estabilitat, amb capgiraments freqüents de les autoritats locals, regionals o estatals, i una dependència econòmica creixent d'un sistema de subvencions institucional, molt marcat, del costat francès, per una tradició clientelista; la baixa recent de la implicació financera de la Generalitat de Catalunya ha tingut conseqüències calamitoses (acomiadaments, suspensió d'operacions programades, pressupostos associatius en desequilibri crític...).

2. Una pèrdua d'empenta endògena, que cal relacionar amb un afebliment relatiu del moviment cultural nord-català –que havia conegut moments més favorables durant els anys 80–, i una dependència creixent, si no total, en molts aspectes, de la dinàmica del Principat.

3. Una minorització més i més forta (prop dels dos terços dels habitants han nascut a fora de la Catalunya del Nord), que certs polítics voldrien dissimular amb la imposició del concepte de *neocatalans / nouveaux catalans*, a través d'operacions massives de comunicació (campanyes de premsa, recepcions oficials anuals dels nouvinguts, tant des dels ajuntaments com des del Consell General).

4. Una descatalanització creixent, amagada darrere la promoció d'una catalani-

>> Un conjunt d'accions sense política vertebradora.

Hi ha una manca d'estabilitat, una pèrdua d'empenta endògena, una minorització imparabile i una descatalanització creixent

tat edulcorada (cf. *infra*), que té el doble avantatge de permetre recusar l'acusació d'anticatalanisme i d'estar perfectament adaptada a lògiques d'espectacularització i de mercantilització. Aquest fenomen ha provocat fa poc una campanya cívica de la Federació d'Entitats.

5. L'emergència d'una nova problemàtica d'identitat en la qual la llengua perd la seva posició central i esdevé accessòria, si no marginal. Fa mig segle, els referents d'identitat van passar progressivament de l'ascendència i de la terra (lloc de naixement i arrelament predial) al coneixement i l'ús de la llengua. Amb la desaparició progressiva dels elements tradicionals (tradicions populars, alimentació, habitatge, endogàmia...), la llengua apareixia com un element unificador, i molts descatalanitzats van tornar així a l'aprenentatge de la llengua pairal. Es pot constatar avui l'emergència, amb el reforç dels mitjans de comunicació de massa, del discurs polític (més particularment del Consell General) i del món esportiu del rugbi (USAP i Dracs), d'una catalanitat essencialista edulcorada i instrumentalitzada que margina més o menys la llengua (fins a contaminar el rectorat de la Universitat).

Perspectives de futur

Cal ser positius: considerant la situació global, la substitució lingüística hauria de ser a hores d'ara gairebé total però, ben al contrari, es manté un nucli dur de catalanofonia. Si l'ús retrocedeix en els àmbits orals tradicionals, progressa en canvi en els àmbits d'ús escrit (la situació fa mig segle era un desconeixement generalitzat), encara que hi hagi, vista la presència hegemònica del francès, molta feina en perspectiva per millorar les coses. A diferència de moltes altres llengües minoritàries de l'Estat francès, la utilitat social i professional del català (potser en detriment de la seva funció cultural i d'identitat) s'imposa a poc a poc. Es manifesten també en una bona part de la població expectatives i demandes consegüents que podrien, si fossin preses en compte, impactar molt favorablement en la situació global: el 62,9% dels pares d'alumnes (EULCN) reclamen un ensenyament de català per als seus fills

>> *Pere Manzaneres, de Ràdio Arrels.*

(el 75,6% dels nadius i, cal subratllar-ho, el 52,8% dels que vénen de fora), i hi ha una demanda de fileres bilingües que oscil·la, segons els sectors escolars enquestats, tant per l'Administració com per l'Associació per a l'Ensenyament del Català, entre el 12,9% i el 66% (amb els percentatges més alts al Vallespir, una part del Riberal i les zones frontereres).

El moviment associatiu de lleialtat lingüística ha jugat el seu paper històric per evitar un desastre. Sembla que les col·lectivitats territorials –sota la pressió dels ciutadans, és clar– són ara les estructures més adients per ampliar el procés de salvaguarda i de recuperació. Es tracta doncs, en darrera instància, d'un problema de voluntat política, voluntat que malauradament encara té dificultats per afirmar-se plenament.

Domènec Bernardo és professor de la Universitat de Perpinyà.

PER SABER-NE MÉS

PUIG MORENO, Gentil. «Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya del Nord». *Aïnes Noves*, 1, març 2007 (Premses Universitàries de Perpinyà), p. 5-97.

<http://c3k.cat/blocs/observatori.html>

<http://www.mairie-perpignan.fr/sites/default/files/fichiers/pdf/charte-municipale-pour-langue-catalane.pdf>

<http://www.cg66.fr/202-charte-en-faveur-du-catalan.htm>

<http://www.federacio.cat/>

Cal ser positius: considerant la situació global, la substitució lingüística hauria de ser a hores d'ara gairebé total